

СТАНОВИЩЕ

**От доц. д-р Рая Николова Каназирева,
Софийски университет "Св. Климент Охридски"**

на дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен „доктор“
в областта на висшето образование 3. Социални, икономически и правни науки
Професионално направление 3.7. Администрация и управление

Автор: Феленза Лушаку Елшани

**Тема: Развитие на сектора на МСП в Косово: ролята на институционалните
фактори**

Научен ръководител: проф. д.н. Десислава Йорданова

Становището относно дисертационно изследване за придобиване на ОНС „доктор“ по ПН 3.7 Администрация и управление (Стопанско управление) е изготвено въз основа на Заповед РД 38-293/10.06.2025 г. г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“.

1. Кратка биографична справка за кандидата

Кандидатът притежава магистърска степен по мениджмънт и информатика от Университета в Прищина „Хасан Прищина“, Косово.

2. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Представената дисертация е с общ обем 172 страници и е структурирана както следва: съдържание (стр. 4–5), въведение (стр. 6–17), пет глави (стр. 18–126), заключение (стр. 127–134) и списък с източници (стр. 135–172). Основният текст съдържа 5 фигури и 29 таблици. Списъкът с източници се състои от 485 заглавия.

Въведението аргументира значението и контекста на изследването, определя целите и методологията и поставя емпирична програма. Въведението аргументира защо МСП са от решаващо значение за икономическото развитие на Косово и защо институционалните фактори заслужават да бъдат проучени. То предоставя социално-икономически контекст, с подходящи статистически данни и препратки към стандартите на ЕС/Световната банка. Разделението между формални и неформални институции е добре представено, в съответствие с институционалната теория. Използването на панелни данни е обосновано, а показателите за ефективност са ясно посочени. Акцентът върху множеството показатели за ефективност и комбинираните формални/неформални фактори подсилва твърдението за оригиналност.

Първа глава „ТЕОРЕТИЧНА РАМКА“ установява концептуалните основи за анализ на развитието на МСП в контекста на Косово и е структурирана в три основни части: Малки и средни предприятия: определение и отличителни черти; Институционална среда и развитие на МСП; Институционална теория. Главата завършва с операционализиране на формалните институционални фактори (данъчна администрация, данъчна ставка, правене на бизнес, митнически бариери) и неформалните институционални фактори (корупция, политическа нестабилност, съдебни пречки) като ключови обяснителни променливи за изследването.

Втора глава „ЛИТЕРАТУРЕН ПРЕГЛЕД И КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА“ прави преглед на емпиричните проучвания на институционалните фактори, които влияят върху развитието на МСП, структурирани в две основни географски групи – (1) Косово и балканските страни и (2) други международни контексти – преди да представи

концептуалната рамка и хипотезите. Главата поставя солидна емпирична основа и обосновава необходимостта от многофакторни подходи с много показатели.

Трета глава „МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО“ подробно описва емпиричния дизайн, източниците на данни и конструирането на променливите за тестване на 36-те хипотези, описани в глава 2. Проучването използва панелен анализ на данни от извадка от 86 МСП в Косово за период от 11 години (2010–2020 г.), което дава 946 наблюдения за всяка зависима променлива и общо 4730 наблюдения за петте показателя за ефективността на МСП. Тестът на Хаусман се използва за определяне на моделите с фиксирани и случайни ефекти. Диагностичните тестове включват: Дърбин-Уотсън (автокорелация), фактор на максимална инфлация на дисперсията (мултиколинеарност) и статистика на Бреуш-Паган LM (хетероскедастичност). Анализът на данните е проведен в STATA. Методологията е солидна в използването на панелни данни и ясна в дефинирането на променливите, но нейното изпълнение рискува да бъде недостатъчно ефективно, като се има предвид малкият размер на извадката и големият брой хипотези. Включването на допълнителни контроли и отчитането на потенциалната ендегенност би подсилило аналитичната надеждност.

Четвърта глава „ЕМПИРИЧНИ РЕЗУЛТАТИ“ представя резултатите от анализа на панелните данни, като разглежда връзката между формални/неформални институционални фактори и петте показателя за ефективността на МСП в Косово. Резултатите са организирани по зависима променлива. Разделът с резултатите е добре структуриран и предоставя няколко важни за политиката извода. Главата би спечелила от добавянето на проверки за надеждност, обсъждане на размера на ефекта и теоретично съгласуване. Парадоксалното заключение за корупцията е много интересно и по-нататъшното проучване на механизмите и потенциалните алтернативни обяснения би било от полза за изследванията в областта на корупцията и нейното въздействие върху МСП.

Пета глава „НАУЧНИ И ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ“ очертава теоретичните, емпиричните и практическите приноси на изследването, като се фокусира върху това как резултатите могат да бъдат полезни за политиката и практиката на МСП в Косово.

Заключението потвърждава целта на изследването – да се установи как формалните и неформалните институционални фактори влияят върху резултатите на МСП в Косово – и обобщава основните емпирични заключения за всеки фактор.

3. Приноси и значение на разработката за науката и практиката

Приносите могат да бъдат разделени на две групи:

(1) Теоретични и методологични:

- Институционалната теория се прилага към сектора на МСП в Косово чрез съвместен анализ на формалните и неформалните институции в контекста на малка икономика след прехода.

- Извършва се многоизмерен анализ на резултатите, като се използват паралелно пет различни показателя за резултатите на МСП, което дава по-богата картина в сравнение с проучванията, основаващи се на един показател.

- Използват се вторични данни от проучвания, проведени в продължение на 11 години, за да се създаде панелен набор от данни за МСП от официални статистики, което

позволява анализ на институционалния ефект във времето, когато първичните данни са оскъдни.

(2) Практически приложни приноси:

- В дисертацията се идентифицират институционалните фактори, които най-последователно вредят на МСП (митнически бариери, политическа нестабилност), в сравнение с тези, които имат смесени ефекти (данъчни ставки, корупция).

- Дисертацията показва, че в условия на висока бюрокрация някои неформални механизми (например корупцията) могат да имат краткосрочни положителни ефекти върху бизнеса, което принуждава политиките да се справят с институционалната дисфункция по по-стратегически начин.

- Предоставени са представителни за сектора (макар и с превес на търговията) доказателства, които да насочат правителството на Косово, донорите и асоциациите на МСП при определянето на приоритетите на реформите.

Така групирани, приносите са резултат от личните усилия на автора.

4. Оценка на публикациите по дисертацията

Кандидатът е единствен автор на статия, свързана с темата на дисертацията. Статията е публикувана в реферирано списание, индексирано в Scopus.

5. Оценка на изпълнението на минималните национални изисквания

Съгласно представената справка за изпълнението от страна на кандидата на минималните национални изисквания за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ в професионалната област 3.7. Администрация и управление – минималните национални изисквания са изпълнени.

6. Автореферат

Резюмето на дисертацията отразява по правилен и систематичен начин цялостния текст на дисертацията, както и основните резултати, постигнати в дисертационната работа.

7. Критични забележки и препоръки

Нямам критични забележки.

Имам следните препоръки за области с потенциал за подобрене: Големият брой от 36 подхипотези е амбициозен спрямо размера на извадката, което създава риск от статистическа слабост. Емпиричните резултати, особено неочакваните, могат да бъдат по-добре съгласувани с институционалната теория. Налице е извадкова и секторна пристрастност поради прекомерното представяне на търговски МСП без секторно-специфични модели.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертацията съдържа научни, научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос към науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитието на академичния състав в Република България (ЗРАС) и Наредбата за прилагане на ЗРАС. Дисертационният труд показва, че кандидатът Феленза Лушаку Елшани притежава задълбочени теоретични познания и професионални умения в професионална област 3.7. Администрация и управление, демонстрирайки качества и умения за независими научни изследвания.

Въз основа на гореизложеното, с увереност давам положителна оценка на представената докторска дисертация и предлагам на почетната научна комисия да присъди ОНС „доктор“ на Феленца Лушаку Елшани в областта на висшето образование 3. Социални, икономически и правни науки, по ПН 3.7. Администрация и мениджмънт.

30.07. 2025

Подпис:

.....

доц. д-р Рая Николова Каназирева